

УДК 1: 27-31

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v053.2025.16>**О. Л. Соколовський**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2228-3040>

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри філософії та політології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОЦЕСІВ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НОВОГО ЧАСУ

Постановка проблеми. Процес інституалізації релігійних організацій нового часу як предмет дослідження був у центрі багатьох наукових розвідок філософії, релігієзнавства, соціології, історіографії. Зарубіжна українознавча традиція має значний методологічний і фактологічний матеріал. Опублікована низка монографій, наукових статей, присвячених Реформації та релігійним організаціям антитринітарного напрямку. Однак аналізується, насамперед, специфіка західноєвропейського та північноамериканського антитринітаризму, історія його становлення і розвитку в період з XIX ст. до наших днів. Антитринітаризм у Східній Європі досліджують вже з середини XVII ст., і найбільший інтерес при цьому викликає історія формування антитринітаризму у Польщі в контексті національно-визвольного і культурного життя західних слов'ян. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, український антитринітаризм все ще оцінюється світовою історіографією як привхідний суб'єкт європейської Реформації та світового антитринітаризму, позбавлений предметності і самодостатності.

Чимало зарубіжних та українознавчих досліджень, насамперед праці, котрі безпосередньо торкаються конфесійного життя, зокрема антитринітарних проявів в Україні, є надзвичайно цінними для наукового пошуку. Вагоме значення відіграють аналітичні дослідження релігійно-культурних процесів у східнослов'янському просторі й Україні. Ці роботи також підготували вивчення вітчизняних Реформації й антитринітаризму.

Метою статті є виявлення теоретичних та методичних засад наукових досліджень процесів інституалізації релігійних організацій нового часу.

Виклад основного матеріалу. Антитринітаризм – елемент християнської культури, що був започаткований у I–II ст. і зазнає еволюційних змін в період європейської Реформації і Нового часу. Дослідження природи цієї течії вимагає вивчення ідейної генези духовних процесів Відродження, гуманізму, Реформації. Залежно від ступеня впливу послідовних змін, а також зважаючи на особливості вітчизняної історії, є підстави

стверджувати про вплив передреформаційних процесів західноєвропейського та українського формату на специфіку становлення та поширення антитринітаризму в Україні.

Процес входження України під вплив західноєвропейських ренесансних ідей розпочався у передреформаційний період, коли в православному середовищі почали поширюватися впливи західних раціоналістичних рухів (вальденси, катари, альбігойці та ін.) й виникнення на їхній основі течій східноєвропейського православного походження (богумили, «пожиждовлені», феодосіани та ін.). За своїм типом і впливом, вкладеним в історію суспільно-політичної думки і культури, східнослов'янський реформаційний рух приналежний не лише східнослов'янській, але й суспільно-європейській культурній історії. Вивчаючи поширення реформаційних ідей в східнослов'янському просторі, деякі дослідники приходять до висновку, що в полемічній літературі зафіксований вияв суспільної свідомості, приналежний східнослов'янському ідейному звичаю, і відноситься до історії східнослов'янської суспільної думки, незважаючи на його генезис [1]. Однак реформаційний рух, на думку вченого, завершився в Польщі і не мав свого продовження в східнослов'янському просторі. Подібний підхід надовго залишився найбільш поширеним в історіософії.

Проте з вивченням передреформаційних рухів православного походження, починаючи від богумилів, стригольників, «пожиждовлених», феодосіан, західний вплив Реформації перестав розглядатися як єдине джерело становлення і розвитку антитринітаризму в Україні. Полікультурність України зумовлена перебуванням значної території під впливом Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, це пояснює феномен різноманітності її релігійних традицій. Тому власні національно-відроджувальні процеси в Україні, безперечно, впливали на процеси зародження антитринітаризму.

В українській історіографії проблема антитринітаризму цікавила багатьох авторів, проте вони досліджували її в контексті Реформації та протестантського руху, у зв'язку з подіями XVI–

XVII ст., звертаючись безпосередньо до окремих течій антитринітаризму, конкретних подій, постатей в Україні. Багатьох вчених до цього певною мірою заохочували дослідження цієї проблеми зарубіжні публікації, як і видання невідомих для широкого загалу вітчизняних пам'яток реформаційно-протестантського характеру. Аналіз останнього, зокрема, знайшов своє відображення у працях таких українських авторів, як Р. Богуславського, В. Боцяновського, С. Вілинського, М. Возняка, І. Дашкевича, Є. Калужняцького, В. Липинського, А. Мержинського, І. Огієнка. Вони були присвячені дослідженню процесів у XVI–XVII ст., спираючись на значну за обсягом та змістом джерельну базу.

При цьому в роботах православних богословів не розкриваються закономірності розвитку антитринітаризму в Україні, не визначається його місце у вітчизняній історії та культурі. До того ж раціоналістичні течії характеризуються як об'єкт антихристиянської релігійності, а власне антитринітаризм – як сектантське, чуже для духовного життя України явище чи ідейно-політичний підступ.

Головний внесок у вивчення вітчизняного антитринітаризму в Україні зробили М. Грушевський, О. Левицький, І. Малишевський, у працях яких релігія присутня як спеціальний об'єкт аналізу, а сам аналіз піднесено на рівень серйозної наукової проблеми. М. Грушевський здійснив спробу узагальненого розгляду реформаційних рухів на українсько-білоруських землях Речі Посполитої [2]. Незважаючи на зміну поглядів ученого на роль вказаних чинників у вітчизняній культурі, він переконаний, що в Україні відбувалися подібні західноєвропейським соціокультурні зміни, спричинені відносинами з Німеччиною, Італією, що привело до входження України у період італійсько-німецького Ренесансу і німецької Реформації. Важливим науковим надбанням М. Грушевського стало започаткування підходу до вивчення реформаційних процесів в Україні не як випадкових та епізодичних, а в їх історико-культурній цілісності.

Подібний підхід намагався застосувати й О. Левицький, який досліджував період зародження социніанських учень в Україні та їх розвиток у новітній час. У історичному, філософському та релігієзнавчому аналізі О. Левицький розкрив роль антитринітарних і социніанського рухів у національному відродженні [3], розкрив зв'язок социніанських осередків в Україні з місцевими вільнодумними й протестантськими рухами [4]; досліджуючи пізні антитринітарні течії, він аналізував їх ідейний зв'язок із вітчизняною релігійною культурою [5]. О. Левицький наголошував на помітному впливі реформаційних рухів на соціокультурні процеси в житті українців

й білорусів Речі Посполитої. Він, зокрема, виклав головні пункти вчення социніан і протиставив послідовний раціоналізм антитринітаріїв віровченню феоdosіан. Досліджуючи погляди социніан на Трійцю, Левицький лаконічно їх інтерпретує й розкриває в положенні, що існує лише один Бог – Бог Ізраїлю, Отець Ісуса Христа. Останній за своєю природою – звичайна людина, хоча й зачата через Духа Святого й народжена Марією. Ісус Христос посланий людям Богом, принісши з неба Божу волю і підтвердивши її істинність власною божественною праведністю, був воскреснений і здобув владу на небі й на землі, ставши істинним Сином Божим. Його місія полягає в посередництві між Богом і людьми у написанні Нового Заповіту і вказуванні шляху до спасіння. У зв'язку з цим социніани відкидали вчення Кальвіна про напередвизначення й Лютера про беззастережну віру, оскільки вона без добрих справ не веде до спасіння [6, с. 21].

В зв'язку з такою оцінкою радикального антитринітаризму, який поширюється в Литві, а згодом і в Україні, О. Левицький дає власну оцінку діяльності социніанських громад на вітчизняних теренах. На відміну від решти дослідників, він не намагається пояснити поширення антитринітарних ідей через призму соціальних, політичних чи культурних чинників, вважаючи, що якщо першим етапом Реформації була критика зовнішніх зловживань церкви, то згодом «з'явилися сміливі мислителі, які... пішли іншим шляхом і головну увагу звернули на внутрішню сторону римського віровчення, на його догмати» [3, с. 31]. Складно погодитися з твердженням О. Левицького про існування антитринітаризму як єдиного організованого руху, зважаючи на те, що він лише «приєднався до загального реформаційного руху і під його впливом прийняв пропаганду свого віровчення» [3, с. 42]. Беззаперечною цінністю релігієзнавчих розвідок О. Левицького для подальших наукових досліджень антитринітарного руху було те, що він одним із перших звернув особливу увагу і підкреслив такі індивідуальні риси социніанства, як ідейна віротерпимість, протест проти смертної кари і ведення війн.

Окремі спроби щодо висвітленні цієї проблеми І. Малишевського, М. Возняка, Д. Чижевського, зроблені ними у наукових розвідках не отримали подальшого вагомого продовження. Принцип історизму намагався застосувати І. Франко, який досліджував не лише період зародження протестантських учень в Україні, а й їхній розвиток у новітній час. І. Франко здійснив вагомий історико-культурний і літературно-філологічний аналіз величезного за обсягом джерельного матеріалу (апокрифічної спадщини, писемної й усної літератури, що з'явилась в Україні під впливом

раціоналістичних і містичних течій, автентичних вітчизняних реформаційних і протестантських пам'яток тощо), визначивши основні моменти православно-протестантських культурних взаємовпливів.

Незважаючи на фактологічну цінність наукових досліджень, вивчення антитринітаризму і соцініанства в Україні так і не стало окремою проблемою вітчизняних історико-філософських кіл, а дослідження у дорадянський період залишалися на початковому етапі. Проте саме на початку XX ст. було здійснено систематизацію вітчизняної джерельної бази, з'явилися наукові студії, які досліджували феномен Реформації, визначаючи її роль у національно-культурному відродженні кінця XVI – першої половини XVII ст. Менша увага була звернена на характеристику місця і ролі реформаційних процесів в Україні у загальноєвропейському контексті, вивченні природи антитринітарного руху на східнослов'янських землях, простеженні його подальшої еволюції.

Стосовно спроб обґрунтувати місце у цих процесах антитринітаризму, здійснити спеціальний аналіз самого руху і соцініанства зокрема – ця проблема залишилась нерозв'язаною. У наукових роботах описуються переважно окремі події і постаті, визначається роль і місце соцініанства в освітньому житті чи міжрелігійному протистоянні. Це стосується доробку, який складають публікації М. Возняка й О. Фотинського, присвячені XVI–XVII ст. і побудовані, безперечно, на оригінальній джерельній базі. Особливу увагу серед них привертає монографія «Нариси з історії культурних рухів на Україні й Білорусії в XVI–XVII ст.» А. Савича [7], в якій автор наголошував на важливій ролі протестантизму та антитринітаризму в культурному житті Речі Посполитої та доводив об'єктивні передумови зародження як протестантизму так і антитринітаризму в Україні.

Релігійним процесам, які відбувались в Україні у XVIII–XIX ст. і вплинули на розвиток пізніх раціоналістичних і антитринітарних течій, присвячені публікації М. Грушевського, Т. Зінківського, О. Левицького, В. Терлецького, М. Ткаченка, Д. Чижевського. Серед численної літератури, направленої проти антицерковних течій новітнього часу, твори зазначених авторів набувають характеру об'єктивного аналізу причин зародження, розвитку і еволюції раціоналістичних рухів антитринітарного походження. Так, деякі дослідники, яким властива схильність до ідей антитринітарних течій, вважали євангельський рух моделлю братерського життя в Україні. Однак, крім Грушевського, Зінківського, Левицького, більшість релігієзнавчих авторів своїм зверненням до теми лише репрезентували матеріал, в якому повідомляли про порушенням

громадських прав у Російській імперії. Однак незважаючи на велику фактологічну базу дослідження, проблема вивчення антитринітарних течій в Україні у XIX ст. також не отримала наукової визначеності.

Пізній антитринітаризм – сталий предмет дослідження науковців, розпочинаючи з радянських часів. Сучасні наукові дослідження за змістом суттєво відрізняються від досліджень радянських часів. Передусім їх методологією: пересиленням критиканства до релігійних об'єднань антиправославного походження і офіційним протистоянням шляхом адміністративних утисків, переслідування і правового невизнання. У радянській тоталітарній державі, як і в царській Російській імперії, пізній протестантизм, а саме течії антитринітарного спрямування, як загальновідомо, безжально цькувалися. Майже всі вони були піддані репресіям. Більшість із них були заборонені. Усталений шаблон «секта», «сектанти» застосовувався державною ідеологією і православною церквою для продукування негативної громадської позиції щодо антитринітарних течій. Проте і в цей важкий для антитринітарних течій період академічні релігієзнавці сторонилися від об'єктивної критики. В академічних публікаціях, наскільки це було можливим, безсторонньо освілювався стан, тенденції розвитку цих антитринітарних течій. Крім того впроваджувались соціологічні дослідження, хоча їх результати і висновки вчених не завжди погоджувались радянським керівництвом.

Варто зазначити, що незважаючи на ідеологічний тиск влади, який зазнавали науковці, здобутки українського релігієзнавства радянського періоду є досить значними. Наукові розробки в даній галузі мають бути ретельно вивченими при умові зняття з цих праць цитат директивних ідеологічних матеріалів партійних з'їздів і пленумів. Такі дослідники як В. Єленський, А. Колодний, В. Любащенко, О. Саган, П. Яроцький, В. Докаш, Л. Филипович, та інші саме в цей період почали досліджувати пізньопротестантські й антитринітарні течії. Незважаючи на фронтальний партійний контроль, релігієзнавцями проводилися об'єктивні, науково обґрунтовані дослідження, які призвели до часткового поступу упередженого ставлення заборонених релігійних організацій.

Науковці в релігієзнавчій галузі в радянські часи проводили зустрічі з віруючими різних конфесій у формі семінарів, зібрань, які давали перспективу вести конструктивні розмови, з одного боку, і сприяли послабленню адміністративного тиску на ці організації, з іншого. Одночасно ці зібрання науковців і віруючих антитринітарних течій знімали з останніх ідеологічно прив'язане клеймо небезпечних фанатиків, закордонних агентів, ворогів народу.

Варто засвідчити, що навіть ідеологічний відділ ЦК Компартії України, а також особливий підрозділ КДБ часто враховували думки науковців, які посилили свою діяльність в умовах перебудови, допомагаючи виходу з підпілля, легалізації і реєстрації різних антитринітарних організацій, а згодом їх реабілітації як жертв політичних репресій. У розсекречених архівах донині залишилися наявні експертні висновки українських релігієзнавців, які ще в середині 80-х рр. сприяли позитивним зрушенням у ставленні до цих об'єднань.

Із самого початку розбудови незалежної України до сьогодення антитринітарні громади, в результаті отриманої і належного способу використання свободи віросповідання, пройшли законний шлях свого інституційного розвитку, від секти до релігійних церковних організацій.

За останні роки в умовах незалежності України дослідження протестантизму й антитринітаризму набуло якісно нових параметрів. Важливим здобутком вітчизняної релігієзнавчої науки стала можливість у використанні джерельної бази (протестантська німецько- і польськомовна література XVI–XVII ст.), оглядово-критичної літератури XIX–XX ст. (зарубіжних і українських дослідників протестантизму), доступом до архівної документалістики, яку, на жаль, не могли використати в радянський період науковці. Протягом останніх років сформувалася нова плеяда українських дослідників, яка отримала широкі можливості використати сучасні здобутки, щоб уникнути тенденційності, упередженості та заідеологізованості у своїх роботах.

У книзі «Історія протестантизму в Україні» її автор В. Любащенко розвінчує негативні стереотипи, об'єктивно аналізує природу релігійного феномена протестантизму й антитринітаризму в духовному житті України. В. Любащенко приходить до висновку, що протестантизм – невід'ємний продукт вітчизняної релігійної історії, який за кількістю послідовників посідає в Україні третє (після православ'я й греко-католицизму) місце, а за відсотком молоді в громадах випереджає всі християнські та нехристиянські течії [8, с. 6]. Це перша у вітчизняній історіографії спроба висвітлення генезису і сучасного стану протестантизму й антитринітаризму в державі. У дослідженні детально проаналізовано зародження антитринітарного руху у контексті явищ Відродження, Реформації й Просвітництва. В еволюції віровчення вітчизняного антитринітаризму простежується не лише вплив європейської реформаційної та пієтистичної думки на релігійне життя в Україні, а й вітчизняні витoki і становлення течії. Основна тематика роботи охоплює осмислення особливостей соціалізму його освітню, наукову, перекладацьку й видавничу діяльність. Проаналізовано

широкий спектр пізніх антитринітарних течій, які виникли в Україні у XIX–XX ст.

Значне місце у цьому виданні складають публікації, присвячені раціоналістичним рухам, окремим антитринітарним течіям, дослідженню їх духовних витоків, доктринально-інституційного змісту, багатой джерельної бази, розкриттю особливостей функціонування та перспектив розвитку, а також вивченню його ролі в суспільному, політичному, культурному житті. У низці праць обґрунтовано феномен вітчизняного протестантизму та місце антитринітаризму у ренесансно-реформаційних процесах, релігійно-культурній еволюції, сучасної релігійної картини України.

Для теоретико-методичного дослідження особливу вагу має монографія Л. Шугаєвої «Православне сектантство в Україні: особливості трансформації» [9], котра є першою спробою систематичного дослідження православного сектантства в Україні. Вона є чи не єдиною українською дослідницею, яка на рубежі XX–XXI ст. розпочала вивчення суспільно-духовних витоків та віровісних засад православного сектантства, аналізувати духовно-містичні основи сектантських об'єднань, характеризувати раціоналістичні секти духовного християнства. Автор поєднала історичний аспект розвитку общини з аналізом його віровчення. Ми погоджуємося з авторською точкою зору на ідейно-світоглядну трансформацію феномена течій раціоналістичного та хіліастично-есхатологічного спрямувань і сектантських утворень.

Слід зазначити, що не всі науковці дотримуються сталого підходу до визначення впливу Реформації на національно-культурне життя українських земель. Критичний аналіз праць авторів 90-х рр. XX ст. здійснив С. Савченко, який гостро засудив дослідження попередніх років, вважаючи, що вони «...писалися лише заради фактологічного ілюстрування сумнівної тези, що Україна мала теж свою реформацію і свій ренесанс, як і все інше». Як пояснює сам автор, головна мета його розвідки не в тому, «щоб розвіяти міф про «український ренесанс» чи «правову реформацію», але, сподіваємося, технологія винаходу цих «прогресивних» явищ на українських теренах більш-менш зрозуміла. Вона нескладна: головне «творчо» перекласти та інтерпретувати текст джерела, втиснути його в заготовлену наперед ідеологічну схему, відірвавши цей «витвір» від реального богословського, історичного, ментального контексту та й просто раціонального ґрунту. Подібної точки зору дотримуються й інші дослідники, не всі з яких є прибічниками «українського ренесансу» і «реформації». Зокрема, як стверджує Ярослав Ісаєвич, «деякі українські автори, особливо останнім часом, надто оптимістично називають культуру тієї доби ренесансною». Необхідно, напевно, чіткіше розрізняти сприйняття елементів західної

ренесансної думки і появу на українському ґрунті явищ та процесів, типологічно наближених до тих, які прийнято пов'язувати з ренесансом» [10, с. 74]. Такої ж думки Ярослав Дашкевич, який зазначає, що у сучасній історії української культури спостерігається трохи дивне явище; переконують, що в Україні був західний ренесанс і західний гуманізм [11, с. 79]. А Григорій Грабович ставить питання ще гостріше: «Як узагалі міг існувати Ренесанс на Україні, коли тогочасна українська культура – саме в її системності..., в її духовній спадщині, в усіх видах її духовного, історичного та колективного самоусвідомлення – ще вповні перебувала в руслі візантійщини?» [12, с. 257]. У своєму дослідницькому пошуці автор спирається також на праці сучасних українських істориків, філософів, літературознавців Н. Яковенко, Я. Ісаєвич, Я. Дашкевича, В. Ульяновського, І. Мицька, С. Плохія, Є. Дзюби, В. Горського, Я. Стратій, І. Паславського, І. Захари, П. Кралюка, В. Колосової, В. Наливайка, В. Шевчука. Присвячені вивченню духовного життя, релігійної думки, ренесансно-реформаційних процесів в Україні, їх твори переконують у плідності подальшого історіософського вивчення протестантизму, вироблення нового погляду на цей феномен релігійної культури.

Висновки. Таким чином, теоретичні та методичні засади наукових досліджень в частині інституалізації релігійних організацій нового часу були присвячені вивченню інституційного змісту релігійних організацій нового часу. Серед них виокремлюється філософсько-релігійний, який був зумовлений з'ясування змісту її онтології, гносеології, антропології, бібліології; історичний аспект, в якому вміщено значний історико-статистичний і джерелознавчий матеріал, що розкриває характер антитринітарних процесів не лише на теренах Польщі, а й в українських етнічних землях; доктринально-інституційний аспект; соціологічний – наукові праці, які досліджували взаємодію антитринітаризму і суспільства, його вплив на соціальну поведінку індивідів, груп, спільнот, процес формування та функціонування соцініанських громад і стосунки всередині них й між ними; культурно-освітній – дослідження, які безпосередньо чи опосередковано знайомлять із суспільною і культурною діяльністю відомих діячів антитринітаризму й соцініанства, які своїм походженням, життям або церковною практикою були пов'язані з Україною і залишили помітний слід в її культурі.

Література

1. Соколовський О. Л. Просвітницький вектор раннього антитринітаризму. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Вип. 46 (№ 16). С. 338–344.

2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. К.: Освіта, 1992. 192 с.

3. Левицький О. Соцініанство в Польщі і Юго-Западної Русі в XVI–XVII вв. *Київська старина*. 1882. Кн. 4. С. 25–57. Кн. 5. С. 193–224. Кн. 6. С. 401–432.

4. Левицький О. О сектантах в Києвщині. *Київська старина*. К., 1902. Кн. 10. С. 1–16.

5. Левицький О. «Пророк» – многовер и суд над ним в Києве. *Київська старина*. К., 1885. Кн. 5. С. 79–107.

6. Соколовський О. Л. Місце антитринітаризму в суспільно-політичному житті шляхти України XVI–XVII ст. *Українська полоністика*. 2009. Вип. 6. С. 16–29.

7. Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні й Білорусії в XVI–XVII ст. К.: Всеукраїнська Академія Наук, 1929. 333 с.

8. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні: курс лекцій. Львів: Просвіта, 1995. 350 с.

9. Шугаєва Л. Православне сектантство в Україні: особливості трансформації: Монографія. Рівне, 2007. 320 с.

10. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми: науково-популярна література. Ін-т Українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Видп. ред. Ю. Ясіновський. Львів: 2002. 517 с.

11. Дашкевич Я. Михайло Грушевський – історик народницького чи державницького напрямку? *Михайло Грушевський і українська історична думка. Збірник матеріалів конференції*. Львів, 1999. С. 65–85.

12. Грабович Г. До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка. К.: Критика, 2003. 631 с.

Анотація

Соколовський О. Л. Теоретико-методичні засади наукових досліджень процесів інституалізації релігійних організацій нового часу. – Стаття.

У статті розглядаються теоретичні та методичні засади наукових досліджень в частині інституалізації релігійних організацій нового часу. Висвітлено сучасні проблеми та актуальні питання, яким присвячено наукові роботи вітчизняних вчених з даної проблематики. Визначено головні аспекти наукових досліджень присвячених вивченню інституційного змісту релігійних організацій нового часу: філософсько-релігійний – з'ясування змісту її онтології, гносеології, антропології, бібліології, концептуальної наповненості символічно-знакових систем, світоглядної природи й епістемологічного статусу теологічного соціоетичного учень, моделей осмислення та інтерпретації наявних філософсько-теїстичних традицій; історичний аспект, в якому вміщено значний історико-статистичний і джерелознавчий матеріал, що розкриває характер релігійних процесів не лише на теренах Польщі, а й в українських етнічних землях; культурно-освітній аспект – дослідження, які безпосередньо чи опосередковано знайомлять із суспільною і культурною діяльністю відомих діячів релігійних організацій, які своїм походженням, життям або церковною практикою були пов'язані з Україною і залишили помітний слід в її культурі. З'ясовано, що низка важливих проблем, зокрема соціально-духовні витоки, аналіз віросповідних основ, осмислення релігійно-філософської кон-

цепції, соціальних і релігійних практик, особливості інституалізації релігійних організацій нового часу, залишається недослідженою. Окреслено перспективні напрямки подальших наукових досліджень із зазначеної проблематики.

Ключові слова: методика наукових досліджень, методи навчання, філософські дисципліни, релігієзнавство, філософсько-релігійний зміст, історіософія.

Summary

Sokolovskyi O. L. Theoretical and methodological principles of scientific research on the processes of institutionalization of religious organizations of the modern era. – Article.

The article examines the theoretical and methodological principles of scientific research on the institutionalization of religious organizations of the modern era. It highlights modern problems and topical issues, which are devoted to the scientific works of domestic scientists on this issue. The main aspects of scientific research devoted to the study of the institutional content of modern religious organizations have been identified: philosophical and religious – clarification of the content of its ontology,

epistemology, anthropology, bibliology, conceptual fullness of symbolic and sign systems, worldview nature and epistemological status of theological socio-ethical teachings, models of comprehension and interpretation of existing philosophical and theistic traditions; the historical aspect, which contains significant historical, statistical and source material that reveals the nature of religious processes not only in Poland, but also in Ukrainian ethnic lands; cultural and educational aspect – research that directly or indirectly introduces the social and cultural activities of famous figures of religious organizations who, by their origin, life or church practice, were connected with Ukraine and left a noticeable mark on its culture. It was found that a number of important problems, in particular socio-spiritual origins, analysis of religious foundations, understanding of the religious-philosophical concept, social and religious practices, and features of the institutionalization of religious organizations in modern times, remain unexplored. Promising directions for further scientific research on the mentioned issues are outlined.

Key words: scientific research methodology, teaching methods, philosophical disciplines, religious studies, philosophical and religious content, historiography.